

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԻ ԾԱՎԱԼԱՏԱՐԱԾԱԿԱՆ
ՀՈՐԻՆՎԱԾՔԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

Նարինե Էմիլի Մխիթարյան

*Ճարտարապետության և շինարարության Հայաստանի ազգային համալսարան, ք. Երևան, ՀՀ
nmxitaryan@yandex.ru*

Դիտարկվում են Երևանի Հանրապետության հրապարակի համակառույցի հորինվածքային առանձնահատկությունները՝ մասշտաբայնությունը, ծավալների ուրվագծային զարգացումը, հորինվածքային առանցքը, գույնը, լուսաստվերը, հրապարակի ողջ պարագծով զարգացող հզոր կամարաբացվածքների ռիթմը և գեղարվեստական հարդարանքը: Աշխատանքի նպատակն է, կատարելով հրապարակի ծավալատարածական հորինվածքի համապարփակ վերլուծություն, ներկայացնել համակառույցի ամբողջականությունը խաթարող այն պատճառները, որոնք ձևավորվեցին հատկապես վերջին տարիներին քաղաքի կենտրոնի տարերային կառուցապատման հետևանքով: Նորույթը կայանում է նրանում, որ կատարվել է հրապարակի տարածական հորինվածքի ամբողջականության ուսումնասիրում, այն խաթարող խնդիրների բացահայտում և դրանց վերացման ուղղությամբ առաջարկությունների ներկայացում:

***Բանալի բառեր.** ծավալատարածական հորինվածք, ամբողջականություն, քաղաքաշինական ուրվագիծ, հորինվածքային առանցք և դոմինանտ*

Ներածություն

ՀՀ մայրաքաղաք Երևանի «սիրտը» հանդիսացող Հանրապետության հրապարակը գտնվում է քաղաքի կենտրոնական մասում՝ Աբովյան, Նալբանդյան, Ամիրյան, Մարգարյան փողոցների և Տիգրան Մեծի պողոտան միավորող հանգույցում: Այն ընկած է մեծանուն ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյանի նախագծած, Երևանի գլխավոր հատակագծի հիմքում՝ հանդիսանալով քաղաքի կարևորագույն քաղաքաշինական հանգույցներից մեկը: Խորհրդային ժամանակաշրջանում այն կրում էր Լենինի անունը: Հրապարակի կառուցապատումը տևել է մոտ քառասուն տարի (1926-75 թթ.): Կառուցապատված լինելով տարբեր գործառույթներով հասարակական շենքերով՝ այն ընկալվում է որպես մեկ ամբողջական տարածական հորինվածք, ինչի շնորհիվ իր արժանվույն տեղն ունի ոչ միայն խորհրդային, այլ նաև համաշխարհային ճարտարապետության մեջ և մշտապես գտնվում է խորհրդահայ ճարտարապետությունն ուսումնասիրողների ուշադրության կենտրոնում: Հանրապետության (Լենինի) հրապարակին նվիրված բազմաթիվ հետազոտություններ կան: Նշելի են Յարալովի [1], Վ. Հարությունյանի, Մ. Հասրաթյանի, Ա. Մելիքյանի [2], Մ. Գրիգորյանի [3], Լ. Զորյանի [4], Լ. Դոլուխանյանի [5] աշխատությունները: Վերջին տարիներին նույնպես անդրադարձ կա մայրաքաղաքի գլխավոր հրապարակին: Հրա-

պարակի ծավալատարածական հորինվածքի կազմավորմանն ու ապագա կազմակերպման խնդիրներին են անդրադարձել Գ. Ռաշիդյանը [6], Կ. Բայանը [7], Մ. Գասպարյանը [8]: Կան նաև բազմաթիվ հոդվածներ և գիտական ատենախոսություններ, որոնցում նույնպես անդրադարձ կա Երևանի քաղաքի գլխավոր հրապարակին: Տվյալ հետազոտությունում, կատարելով Հանրապետության հրապարակի կառուցապատման ընթացքի, բոլոր կառույցների առանձին և միասնական հորինվածքային վերլուծություն, տարածական հորինվածքի մասշտաբի, հորինվածքային առանցքի և հավասարակշռության, ուրվագծի, ինչպես նաև գեղարվեստական հարդարանքի համապարփակ վերլուծություն, խնդիր է դրվել բացահայտել հրապարակի նախնական ուրվագծի ամբողջական կերպարը և արդի փուլում դրա խաթարման պատճառները:

Նյութեր և մեթոդներ

Ուսումնասիրվել են գիտական հայրենական գրականություն, արխիվային նյութեր, լուսանկարներ և չափագրություններ: Տեղում կատարված լուսանկարների և համեմատական վերլուծությունների հիման վրա կատարվել է համակարգված հետազոտում:

Արդյունքներ և քննարկում

Երևանի Հանրապետության հրապարակը քաղաքի կարևոր հասարակական կենտրոններից ու խորհրդանիշերից մեկն է: Այն ունի ամբողջական ներդաշնակ հորինվածք: Թամանյանի նախագծած Երևանի գլխավոր հատակագծով նախատեսված էր Հանրապետության (Լենինի) հրապարակը հյուսիսային ճառագայթով միացնել քաղաքի մյուս կարևոր հանգույցին՝ Թատերական հրապարակին: Նա նախատեսել էր, որ հյուսիս-հարավ առանցքի եզրագծերը պետք է շեշտվեին երկու թմբուկներով՝ Կառավարական տան (թմբուկը չիրականացվեց) և Օպերայի շենքի: Ըստ Թամանյանի՝ երկու դոմինանտ ծավալները միացնող առանցքն ուղղված էր դեպի Արարատ բիրլիական լեռը, որի գերիշխող դերը շեշտվում էր թամանյանական Երևանի ողջ համայնապատկերում [7]: Չնայած այն բանին, որ Կառավարական տան թմբուկը չիրականացվեց, հրապարակի համակառույցի բոլոր շենքերը կառուցվեցին՝ հիմք ընդունելով հենց այդ կառույցի ճարտարապետական հորինվածքային լուծումը: Այն, իր մասշտաբով, դիրքով, ճարտարապետական հորինվածքով ոչ միայն կանխորոշեց և պայմանավորեց Երևանի գլխավոր հրապարակի համակառույցի բոլոր շենքերի ծավալատարածական հորինվածքային լուծումները, այլ հիմնաքար դարձավ այդ կարևոր հանգույցի ճարտարապետական կերպարի ձևավորման համար [9]:

Հրապարակի կառուցապատումն ընթացել է մի քանի փուլերով՝ պահպանելով Թամանյանի գլխավոր հատակագծում նախատեսված օվալաձև հորինվածքը (նկ. 1): Այն տևել է 1926-1975 թթ. հետևյալ հերթականությամբ՝

1. Կառավարական 1-ին տունը – 1926 թ., ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյան, ավարտել է որդին՝ Գևորգ Թամանյանը 1941 թ.,

2. Կառավարական 2-րդ տունը – 1947 թ., ճարտարապետներ Սամվել Սաֆարյան, Վարազդատ Արևշատյան, սկզբնական շրջանում նաև՝ Ռաֆայել Իսրայելյան,
3. Կապի շենքը – 1933-56 թթ., ճարտարապետներ Մարկ Գրիգորյան և Էդուարդ Սարապյան,
4. Լենինի արձանը պատվանդանով – 1939-40 թթ., քանդակագործ՝ Մերգեյ Մերկուրով, ճարտարապետներ՝ Նատայա Փարեմուզովա, Լևոն Վարդանով: Արձանն ապամոնտաժվել է 1991 թ., պատվանդանը՝ 1996 թ.,
5. «Արմենիա» («Մարիոթ») հյուրանոցը – 1958 թ., ճարտարապետներ՝ Մարկ Գրիգորյան և Էդուարդ Սարապյան,
6. Հայաստանի Պատմության թանգարանի և Պատկերասրահի շենքը, 1958 թ. մինչև 1975 թ., ճարտարապետ՝ Մարկ Գրիգորյան և Էդուարդ Սարապյան [8]:

Նկ. 1. Երևանի հանրապետության հրապարակը

Համաշխարհային ճարտարապետության մեջ բազմաթիվ են շրջանաձև կառուցապատում ունեցող հրապարակների օրինակները: Դրանք հանդիպում են հատկապես վերածննդի, բարոկկոյի և կլասիցիզմի շրջաններում: Ինչպես Երևանի, այնպես էլ բազմաթիվ քաղաքների գլխավոր հրապարակներն ունեն լայնարձակ պարագծային կառուցապատում, հերոսական մասշտաբից բխող մոնումենտալություն և հորինվածքային ամբողջականություն: Լավագույն օրինակներից են Սբ Պետրոսի տաճարային հրապարակը Հռոմում, Պալատական հրապարակը Սանկտ Պետերբուրգում, Համաձայնության, Աստղի, Իտալիայի, 16-րդ կորպուսի հրապարակները Փարիզում և այլն [6]: Խորհրդահայ շրջանում Երևանում նույնպես ստեղծվեցին մեծ ու փոքր շրջանաձև հորինվածքով հրապարակներ՝ Հանրապետության, Գարեգին Նժդեհի, Շարռլ Ազնավուրի, Սախարովի և այլն:

Երևանի Հանրապետության հրապարակի համակառույցն ունի միասնական հորինվածք՝ չնայած այն հանգամանքին, որ կառուցապատվել է աստիճանաբար, տարբեր ճարտարապետների կողմից: Բոլոր կառույցները համահունչ են իրենց մասշտաբայնությամբ, գույնով՝ պայմա-

նավորված վարդագույն տուֆով և դեղնավուն, կաթնագույն ֆելզիտային տուֆով, դասական մոնումենտալ ծավալատարածական հորինվածքով, կամարաշարերի և սյունաշարերի ռիթմով, ինչպես նաև արտաքին գեղարվեստական հարդարանքում տեղ գտած զարդաքանդակներով: Այն ասես կառուցվել է միանգամից, մեկ «շնչով» և ձեռագրով: Պետք է նշել, որ այդպիսի ամբողջական հորինվածքի համար մեծ դեր ունի այդ ժամանակաշրջանում Երևանի կառուցապատման համար ճարտարապետների ընտրած միասնական ճարտարապետական լեզուն՝ «թամանյանականը», որի ձևավորման համար սկզբնաղբյուր հանդիսացավ հրապարակի առաջին կառույցը՝ Թամանյանի հեղինակած Կառավարական տունը: Նրա հիմնադրած և հատկապես այդ կառույցում տեղ գտած մի շարք մեթոդների կիրառմամբ «թամանյանականներին» հաջողվեց կազմավորել ստեղծագործական մի ուղղություն, որը ձևավորեց ոչ միայն կենտրոնական հրապարակի, այլ նաև Երևան քաղաքի կենտրոնի (մինչև անկախացումը) միասնական կերպարը:

Հանրապետության հրապարակի ծավալատարածական հորինվածքը

Երևանի Հանրապետության հրապարակը կիսապարփակ շրջանաձև զարգացող տարածական հորինվածք է՝ կազմակերպված տարբեր գործառույթներով հասարակական շենքերով՝ երկու կառավարական, կապի նախարարության, հյուրանոց և թանգարան: Տարածական հորինվածքների (հրապարակներ, բակեր, պողոտաներ) կազմակերպման մեջ կարևոր դեր ունեն հորինվածքային առանցքն ու դոմինանտ ծավալը [10]: Հանրապետության հրապարակն ունի սիմետրիկ հորինվածք՝ շեշտված առանցքով, որը և հանդիսանում է ամբողջ տարածական հորինվածքի զարգացման գլխավոր ուղղությունը: Սիմետրիայի առանցքն ուղղված է դեպի թանգարանի շենքը: Խորհրդային շրջանում այն եզրափակվում էր Լենինի արձանով: Մինչև արձանի և պատվանդանի ապամոնտաժումը հրապարակի հորինվածքային առանցքը կապում էր երկու ծավալները՝ Լենինի մոնումենտալ արձանը թանգարանի շենքին: Արձանը հրապարակի համակառույցում առանձնանում էր իր ուղղաձիգ զարգացող հորինվածքով, գույնով (գրանիտ), ֆունկցիոնալ նշանակությամբ: Այն, ի տարբերություն հրապարակի մյուս տարածաստեղծ կառույցների, հուշարձան-կոթող էր, որը պատվանդանի՝ ազգային ակունքներից բխող զարդաքանդակային մշակումով, ներդաշնակ էր հրապարակի համակառույցի մյուս շենքերի արտաքին հարդարանքին: Արձանի և պատվանդանի ապամոնտաժումից հետո դոմինանտ «միանձնյա դերը ստանձնեց» թանգարանի շենքը՝ դեպի հրապարակ ուղղված բաց կամարասրահով և շեշտված բարձր, զանգվածեղ թմբուկով: Այն ունի հստակ սիմետրիկ հորինվածք, որը, կառույցին հաղորդելով հավասարակշռվածություն և ստատիկություն, ավելի է կարևորում գերիշխող դերը ողջ տարածական հորինվածքում:

Հրապարակի օվալաձև (ձվածիր) հորինվածքով թելադրված՝ չորս, միմյանց նկատմամբ սիմետրիկ տեղադրված կառույցներն ունեն երկմաս կառուցվածք՝ կորագիծ և ուղղագիծ ծավալներով համադրված: Կառավարական շենքերը, սիմետրիկ տեղադրված թանգարանի շենքի երկու կողմերում, ընդգծված են ուղղաձիգ աշտարակներով, որոնք, միացնելով այդ կառույցների ուղղագիծ և կորագիծ ծավալները, ավելի են շեշտում տարածական միջավայրի սիմետրիկու-

թյունը: Հրապարակի կորագիծ ծավալների ուրվագծի դինամիկ զարգացումը մարում է՝ հանդիպելով թանգարանի շենքի ստատիկ զանգվածեղ ծավալին: Հրապարակի ողջ ուրվագիծը ձևավորվում և զարգանում է միննույն բարձրությամբ կապի և հյուրանոցի շենքերով, այնուհետև այդ դինամիկան ուղղորդվում է դեպի կառավարական շենքերը, հանդիպելով ուղղաձիգ աշտարակներին՝ «հավասարակշռության նժարներին», ավելի ցածր ուղղագիծ ծավալներով ուղղվում է դեպի թանգարանի ստատիկ ծավալը: Ուրվագծի նման զարգացմամբ էլ ողջ միջավայրում դոմինանտ է դառնում թանգարանի շենքը (նկ. 2):

Նկ. 2. Հանրապետության հրապարակը

Վերջին տարիներին հրապարակի հարևանությամբ իրականացվեց բարձրահարկ կառուցապատում, որն ինչ-որ չափով խաթարեց այն ամբողջականությունը, որն ընկած էր կառուցապատող ճարտարապետների միասնական մտահղացման հիմքում: Հյուսիսային կողմում վեր են խոյացել հյուսիսային պողոտայի շենքերը, որոնք իրենց մասշտաբով նսեմացրել են ոչ միայն հրապարակի, այլ նաև Օպերայի շենքի գերիշխող դերը: Արևմտյան համայնապատկերում հորինվածքային ամբողջականությունը նույնպես խաթարում են բարձրահարկ կառույցները: Հատկապես ցերեկային ժամերին որոշ բարձրահարկ շենքեր խախտում են համակառույցի ուրվագծի հավասարակշռությունը, համընդհանուր մասշտաբը, ծավալների դինամիկ զարգացման ռիթմը (նկ. 3): Կարելի է նշել, որ հրապարակն իր գերիշխող քաղաքաշինական դերը կորցրել է շրջակա միջավայրի բարձրահարկ կառուցապատման հետևանքով:

Կառավարական 2-րդ տունը

Թանգարանի շենքը

Կապի շենքը

Նկ. 3. Հրապարակի համայնապատկերը խորհրդահայ շրջանում և անկախությունից հետո

Դասական համաչափությունները հրապարակի տարածաստեղծ հորինվածքում

Դասական ճարտարապետության սկզբունքներին հավատարիմ, հրապարակն ունի լայնարձակ հորինվածք, կազմակերպված միմյանց նկատմամբ սիմետրիկ տեղադրված շենքերով՝ ընդգծված սիմետրիայի առանցքով: Այն ունի մոնումենտալ հերոսական մասշտաբ: Հրապարակի բոլոր կառույցները համահունչ են իրենց ծավալատարածական հորինվածքով (կազմակերպված ուղղագիծ և կորագիծ ծավալներով), մասշտաբայնությամբ, հորիզոնական ձգվածությամբ, որն այդ կառույցներին հաղորդում է կարևոր տարածաստեղծ դեր, կամարաշարերի, խոշոր և մանր օրդերի ռիթմիկ ջլատումներով, կառույցների ճակատային հորինվածքներում դեպի վեր թեթևացման սկզբունքի կիրառմամբ: Համակառույցի բոլոր շենքերի առաջին և երկու հարկերը ձևավորված են միևնույն բարձրությամբ մեծ թռիչքներով, զանգվածեղ կամարաշարերով, որոնք ասես օղակում են հրապարակի օվալը: Միևնույն բարձրությամբ անցնող քիվերը և ժապավենաձև զարդաքանդակներն ընդգծում են կառույցների հորիզոնականությունը: Վերին հարկերով անցնող բաց սյունասարահները թեթևություն են հաղորդում կառույցներին, միաժամանակ սյունաշարերի մետրիկ շարքերն ավելի են շեշտում կառույցների ճակատների հորիզոնական զարգացումը և ուղղահայաց դեպի վեր թեթևացող ռիթմը՝ բնորոշ դասական ճարտարապետության սկզբունքներին: Նմանատիպ լուծումներ ունեն համաշխարհային ճարտարապետության դասական (կլասիցիզմի) հրապարակները: Լավագույն օրինակներից է Սանկտ Պետերբուրգի պալատական հրապարակը, որտեղ նույնպես առկա է ընդգծված հորիզոնական զարգացումը, խոշոր և մանր օրդերի կիրառությունը և սիմետրիան: Ի տարբերություն Երևանի գլխավոր հրապարակի,

Մանկտ Պետերբուրգի հրապարակի շրջակայքում պահպանվել է պատմականորեն ձևավորված կառուցապատումը և չի խաթարվել տարածության հորինվածքային ամբողջականությունը:

Գույնը և լուսաստվերը

Հորինվածքաստեղծ տարրերի կարևոր օբյեկտիվ հատկանիշներից են գույնը և լուսաստվերը, որոնք էական դեր են խաղում տարածական հորինվածքի գեղարվեստական արտահայտչականության մեջ [11]: Հրապարակի տարածաստեղծ կառույցների գունային երանգապնակում կարևոր դեր ունի շինանյութը: Յուրաքանչյուր կառույցի երեսապատման համար օգտագործված են տարբեր երանգների քարեր. Կառավարական 1-ին, հյուրանոցի և կապի շենքերն իրականացված են տարբեր երանգների վարդագույն տուֆերի համադրությամբ, կառավարական 2-րդ և թանգարանի շենքերը՝ դեղնավուն և կաթնագույն ֆելզիտային տոֆով: Այդպիսի տարբերությունը, կարծում ենք, արվել է ոչ ինքնանպատակ: Այդ կառույցները ներկայացնում են հրապարակի հյուսիսային-արևմտյան ճակատները և, բաց գույնով պայմանավորված, ունեն լուսաստվերի ուժեղ հակադրություն, որը համահունչ է ավելի մուգ երանգի մյուս շենքերին: Բոլոր կառույցների ողջ ներկայակում առկա գունային նրբերանգն ավելի է ընդգծում տարածական հորինվածքի հարմոնիկ ամբողջականությունն ու ռիթմիկ զարգացումը:

Ինչպես նշվեց, հրապարակի համակառույցի գեղարվեստական ներդաշնակ արտահայտչականության մեջ կարևոր դեր ունի նաև լույսն ու ստվերը: Հորինվածքաստեղծ բոլոր կառույցների ճակատային հարթությունների կորագիծ մասերի առաջին հարկերը մշակված են փնջաձև սյունափնջերին մարող աստիճանաձև զարգացող կամարաշարերով, իսկ ուղղագիծ ծավալները՝ գույգ սյուների և խորշերի ջլատումներով, որոնք օրվա բոլոր ժամերին կառույցների ճակատներին հաղորդում են լուսաստվերային հարուստ խաղ և արտահայտչականություն: Լույս ու ստվերի ռիթմն ավելի է հարստանում վերին հարկերի բաց պատշգամբները հարդարող սյունապահների մետրիկ շարքերի և պատերի հարթություններում տեղ գտած քանդակագարդ գոտիների և որմնախոյակների հարուստ զարդամոտիվներով: Լուսաստվերի միջոցով առաջացած կոնտրաստն ավելի է մեծացնում տարածաստեղծ կառույցների գեղարվեստական արտահայտչականությունը [12]:

Հրապարակի համակառույցի գեղարվեստական դեկորատիվ հարդարանքը

Հրապարակի ողջ համակառույցի գեղարվեստական հարդարանքի հիմքում ընկած է կամարաշարերի և սյունաշարերի ռիթմիկ շարքերի, ինչպես նաև ազգային ակունքներից բխող զարդաքանդակների թեման: Այն լուծումները, որոնք կիրառել էր Թամանյանը Կառավարական 1-ին տան ճակատային հարթությունների մշակումներում, իրենց տեղը գտան նաև հանդիպակաց կառույցում՝ Կառավարական 2-րդ տանը [13]: Այդ երկու կառույցների ճակատների հարդարման ժամանակ հեղինակները տարբեր ձևով են մոտեցել ազգային ժառանգության օգտագործման խնդրին: Թամանյանը, հենվելով վաղմիջնադարյան ճարտարապետական գլուխգործոցների՝ Զվարթնոցի (7-րդ դ.) և Տեկորի (6-րդ դ.) տաճարների առանձին մանրամասների վրա, ստեղծել է սյունակարգերի նոր հորինվածքներ: Կառավարական 1-ին տան կորագիծ ծավալի

կամարաշարի որմնախոյակները լուծված են Տեկորի տաճարի շքամուտքի որմնախոյակների, իսկ ուղղագիծ ծավալների ճակատային հարթությունների որմնախորշերի որմնասյուների խոյակները՝ Զվարթնոցի տաճարի սյուների խոյակների ստեղծագործական մշակմամբ [9]: Կառավարական 2-րդ տան հարդարանքում հեղինակները յուրահատուկ ձևով են կիրառել Տեկորի, Զվարթնոցի և Թալինի (7-րդ դ.) տաճարների առանձին մանրամասները [14]: Այդ կառույցի կորագիծ ճակատային հատվածը ջլատված է առաջին և երկրորդ հարկերի բարձրություն ունեցող ութ սյունափնջերի վրա հանգչող յոթ կամարաբացվածքներով, որոնց վերևով՝ երրորդ հարկով, անցնում է կամարաձև նեղ պատուհանների մետրիկ շարքը, իսկ չորրորդ հարկը կազմակերպված է գույգ սյուներով սյունասրահով: Այս կառույցում սյունափնջերը եռամաս են՝ կազմված առաջին պլանի քանդակագարդ կամարը կրող մեկ ընդհանուր խարսխով և խոյակով պսակված գույգ շրջանաձև հատույթով սյուներից (ինչպես Տեկորի տաճարի շքամուտքինը և Կառավարական տան սյունափնջերինը) և երկրորդ պլանի կամարը կրող քառորդ խոյակով պսակված երկուական կիսասյուներից: Նույնատիպ լուծում ունեն նաև խոյակները, որոնք հարթ են ու մշակված բուսական մոտիվներով այնպես, որ յուրաքանչյուր սյունափնջինը մյուսներից տարբերվում է զարդամոտիվների բազմազանությամբ և դրանց գեղարվեստական մեկնաբանությամբ: Զարդաքանդակները նույնպես իրականացված են «թամանյանական» փնջաձև խոյակի՝ մեջտեղում ամբողջական, իսկ անկյուններում կես տերևափնջերով զարդաձևերով [15]: Նմանատիպ լուծում ունեն նաև թանգարանի շենքի դիմացի սյունասրահի կամարաշարերի որմնասյուները: Դրանք պսակված են ընդհանուր խոյակներով, որոնք իրենց հորինվածքով կրկնում են Կառավարական տան գլխավոր մուտքի փնջաձև սյուների խոյակների հորինվածքը: Զարդամոտիվները նույնպես ստեղծված են հաջորդաբար տեղադրված միանման ճյուղերի մետրիկ շարքերով (ինչպես Կառավարական տան վերոհիշյալ խոյակներինը): Այս զարդամոտիվներում, բացի տերևազարդից, տեղ են գտել նաև հայկական ավանդական ճարտարապետությանը բնորոշ բուսական զարդամոտիվներ՝ նռան ճյուղեր պտուղներով, խաղողի ողկույզներ և այլն (նկ. 4):

Նկ. 4. Կառավարական 1-ին և 2-րդ տների որմնասյուները

Կառավարական 2-րդ տան ճակատային հորինվածքի ուղղաճիճ մասը նույնպես ենթարկված է կամարաշարերով մետրիկ ջլատումների՝ առաջին և երկրորդ հարկի մակարդակով անցնում է զույգ սյուներով կամարաշարը: Զույգ սյուներով որմնասյուների խոյակը երկմաս է. մեկ ընդհանուր քառանկյուն վերնասալի տակ ամփոփված են զույգ սյուները պսակող քանդակազարդ խոյակները, որոնցում տեղ է գտել զարդարվեստում, ինչպես նաև հայկական միջնադարյան ճարտարապետության մեջ ընդունված զույգ ծաղիկների բուսական զարդամոտիվը [16]: Այն, կարելի է ենթադրել, ստեղծվել է Զվարթնոցի տաճարի, Թալինի Մայր տաճարի արտաքին պատերի որմնասյուների ստեղծագործական մշակման արդյունքում (նկ. 5):

Տեկորի տաճար (5-րդ դ.)

Զվարթնոցի տաճար (7-րդ դ.)

Թալինի Մայր տաճար (7-րդ դ.)

Կառավարական 1-ին տուն

Կառավարական 2-րդ տուն

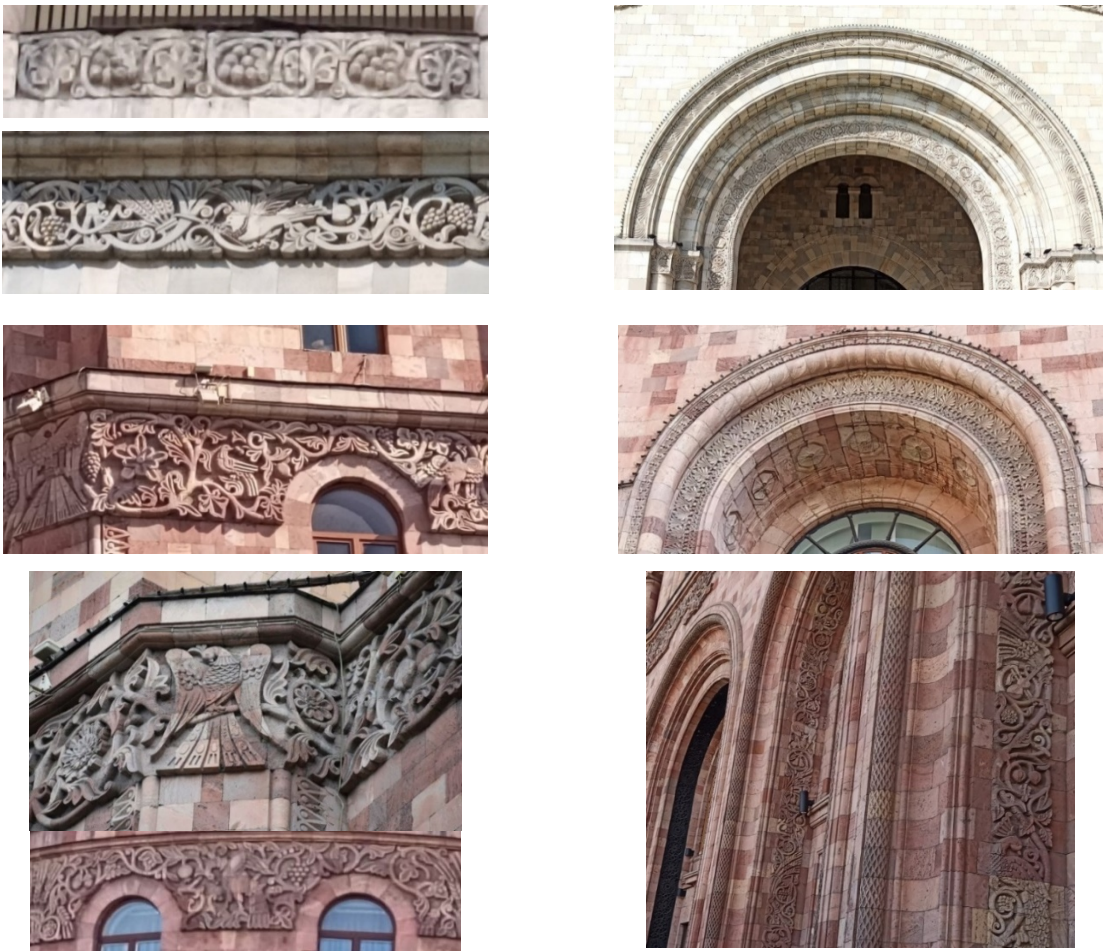

Թանգարանի շենք

Նկ. 5. Հրապարակի համակառույցի շենքերի խոյակները

Բոլոր որմնասյուների խոյակների զարդանախշերը նույնությամբ կրկնվում են: Այդ կամարասրահի վերևով՝ երրորդ հարկով, անցնում է բաց կամարասրահը, որտեղ առանձին կանգնած սյուների առանցքները համընկնում են ներքևի զույգ սյուների և կամարների զագաթներով անցնող առանցքների հետ: Այդ սյուները երկմաս են, առանց խարսխի, կազմված են խոյակից և բնից: Խոյակները կրկնում են վերոհիշյալ զարդամոտիվը (նկ. 5):

Հյուրանոցի և Կապի շենքերի ճակատային հարթությունների կորագիծ ճակատները մշակված են բարձր, երկու հարկերն ընդգրկող կամարաբացվածքներով՝ քանդակագարդ կամարաղեղներով: Զարդաքանդակներն ակնառու աղերսներ ունեն հայկական միջնադարյան ճարտարապետության հետ: Հայկական միջնադարյան ճարտարապետությանը հավատարիմ, բոլոր աստիճանաձև զարգացող կամարները և դրանք կրող որմնասյուները հարդարված են միմյանցից տարբերվող զարդամոտիվներով, որոնցում տեղ են գտել բուսական, կենդանական, և երկրաչափական մոտիվները: Նմանատիպ զարդաքանդակային մշակումներ ունեն նաև կառավարական երկու շենքերի կամարաբացվածքների կամարաղեղները [17]: Նշենք, որ բոլոր կառույցների կամարաշարերի վերևում շքեղ, քանդակագարդ զարդագոտիներ են՝ հարուստ հյութեղ զարդաքանդակներով (նկ. 6):

Նկ. 6. Հրապարակի համակառույցի շենքերի արտաքին հարդարանքը

Հրապարակի համակառույցի բոլոր շենքերի (բացի թանգարանի) վերևի հարկերը մշակված են միննույն բարձրությամբ բաց սյունասրահներով, որոնք թեթևություն են հաղորդում կառույցներին և միաժամանակ ընդգծում են հորիզոնական կապը: Բոլոր կառույցների սյունասրահների սյուները դորիականատիպ են: Դրանք երկմաս են՝ բուն և խոյակ, բացակայում է խարիսխը: Բոլոր կառույցների արտաքին գեղարվեստական հարդարանքի միջոցները համահունչ են և ներդաշնակ:

Եզրակացություն

Երևանի Հանրապետության հրապարակը միասնական մտահղացմամբ ստեղծված տարածական հորինվածք է՝ կառուցապատված դասական ճարտարապետության սկզբունքներին հավատարիմ: Այն իր դասական համաչափություններով, մասշտաբով, կամարաշարերի և սյունաշարերի ռիթմիկ ջլատումներով, ազգային ակունքներից բխող զարդամոտիվներով, գույնով և լուսաստվերով ունի ամբողջական տարածական հորինվածքային լուծում: Հրապարակը կառուցապատող ճարտարապետներն իրենց առջև խնդիր էին դրել ստանալ մայրաքաղաքի գլխավոր հրապարակին հարիր մոնումենտալ ամբողջական տարածական հորինվածք: Այդ խնդիրը լուծվել էր հաջողությամբ և հրապարակն իրավամբ պատվավոր տեղ ուներ ոչ միայն խորհրդային հանրապետությունների, այլ նաև աշխարհի լավագույն հրապարակների կողքին: Սակայն, Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո (1991թ.) հրապարակի համայնապատկերում վեր խոյացած բարձրահարկ կառուցապատումը որոշ չափով խաթարել է այդ տարածական հորինվածքի միասնական կերպարը և այն որոշակիորեն կորցրել է իր ամբողջական ընկալումը: Այդ խնդիրն ինչ-որ չափով հնարավոր է լինում լուծել գիշերային լուսավորության պայմաններում, երբ հրապարակն ընկալվում է միայն իր դինամիկ զարգացող ուրվագծով, լուսաստվերային հարուստ խաղով: Ցերեկվա ժամերին հրապարակի ամբողջական ընկալումը կարելի է պահպանել՝ կատարելով մի շարք միջոցառումներ: Օրինակ, կարելի է հրապարակի համայնապատկերում գերիշխող դեր խաղացող կառույցները պասիվացնել՝ դրանց ճակատային հարթությունները մշակելով բուսածածկերով կամ Երևանի բնական լանդշաֆտը ներկայացնող պատկերներով՝ ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառմամբ:

Գրականության ցանկ

- [1] **Ю.С. Яралов**, Таманян. Гос. изд-во арх-ы и град., Москва, 1950, 165 с.
- [2] **В.М. Арутюнян, М.М. Асратян, А.А. Меликян**, Ереван. Изд. лит. по строительству, Москва, 1968, 302 с.
- [3] **М. Григорян**, Площадь Ленина в Ереване. Воспоминания о проектировании и строительстве. Айастан, Ереван, 1969, 96 с.
- [4] **Л. Зорьян**, Таманян. Советакан грох, Ереван, 1978, 38 с.
- [5] **Л.К. Долуханян**, Архитектура Советской Армении (20-е годы). Советакан грох, Ереван, 1980, 84 с.

- [6] **Г.Г. Рашидян**, Главная площадь Еревана во времени и в пространстве. ЕГУАС, Ереван, 2007, 155 с.
- [7] **К. Бальян**, Город, смотрящий на Арарат. Тексты разных лет. Москва, 2009, 59 с.
- [8] **Մ.Ս. Գաապարյան**, Երևանի արդի ճարտարապետության ձևավորման ուղղությունները. Մենագրություն. ՃՇՀԱՀ, Երևան, 2022, 175 էջ:
- [9] **Ն.Է. Մխիթարյան**, Երևանի Հանրապետության հրապարակի Կառավարական տան գեղարվեստական հարդարանքը: ՃՇՀԱՀ գիտ. աշխ.2 (83), (2022) 67-78:
- [10] **А.В. Иконников**, Пространство и форма в архитектуре и градостроительстве. URSS, Москва, 2006, 352 с.
- [11] **А.В. Степанов и др.**, Объемно-пространственная композиция. Архитектура-С, Москва, 2007, 256 с.
- [12] **Н.Г. Стасюк и др.**, Основы архитектурной композиции. Архитектура-С, Москва, 2004, 96 с.
- [13] **Ю. Сафарян, А. Бархударян**, Зодчий Самвел Сафарян, Ереван, 2007, 364 с.
- [14] **М.М. Асратян**, Армянская архитектура раннего христианства. Инкомбук, Москва, 2000, 400 с.
- [15] **Ն.Է. Մխիթարյան**, Խոյակը խորհրդահայ ճարտարապետության մեջ: Ատենախոսություն ճարտ. թեկն. գիտական աստիճանի հայցման, Երևան, 2008, 143 էջ:
- [16] **Ա. Շ. Մնացականյան**, Հայկական զարդարվեստ: ՀՍՍՀ ԳԱ, Երևան, 1955, 659 էջ:
- [17] **N.Mkhitaryan, Sh.Avedian**, Architecture: stages and features of compositional formations of khachkars. Journal of Architectural and Engineering Vesearch 2 (2022) 52-58.

АНАЛИЗ ОБЪЕМНО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ КОМПОЗИЦИИ ПЛОЩАДИ РЕСПУБЛИКИ ЕРЕВАН

Нарине Эмильевна Мхитарян

*Национальный университет архитектуры и строительства Армении, г. Ереван, РА
nmkhitaryan@yandex.ru*

Рассмотрены композиционные особенности ансамбля площади Республики Еревана: масштабность, силуэтное развитие объемов, композиционная ось и доминанта, цвет, светотень, ритм мощных арок, развивающихся по всему периметру площади, и художественное убранство. Цель работы, выполнив комплексный анализ объемно-пространственной композиции площади, представить причины, нарушающие целостность ансамбля, которые образовались в результате стихийной застройки центра города, особенно за последние годы. Новизна заключается в том, что изучена целостность пространственной композиции площади, выявлены проблемы, нарушающие ее, и даны рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: *объемно-пространственная композиция, целостность, градостроительный силуэт, композиционная ось и доминанта*

**ANALYSIS OF THE VOLUMETRIC-SPATIAL COMPOSITION
OF THE REPUBLIC SQUARE OF YEREVAN**

Narine Mkhitarian

*National University of Architecture and Construction of Armenia, Yerevan, RA
nmxitaryan@yandex.ru*

In the following article the compositional features of the ensemble of the Yerevan Republic Square are considered: scalability, silhouette development of volumes, compositional axis, color, chiaroscuro, the rhythm of powerful arches developing around the entire perimeter of the square and artistic decoration. The aim of the study is, after performing a comprehensive analysis of the volumetric-spatial composition of the square, to present the reasons that violate the integrity of the ensemble. The latter was formed as a result of the spontaneous building of the city center, particularly in recent years. The novelty arises from the fact that the integrity of the spatial composition of the square has been studied, problems that violate it have been identified, and recommendations have been given for their elimination.

Keywords: *volumetric-spatial composition, integrity, urban silhouette, compositional axis and dominant*

Մխիթարյան Նարինե Էմիլի, ճ.թ., դոցենտ (ՀՀ, ք. Երևան) - ՃՇՀԱՀ, Ճարտարապետության տեսության, պատմության և ժամանակության ամբիոն, (+374)94479594, (+374)55641728, nmxitaryan@yandex.ru

Мхитарян Нарине Эмильевна, канд. арх., доцент (РА, г. Ереван) - НУАКА, кафедра Теории архитектуры, истории и наследия, (+374)94479594, (+374)55641728, nmxitaryan@yandex.ru

Mkhitarian Narine, doctor of Philosophy (Ph.D) in Architecture, Associate Professor (RA, Yerevan) - NUACA, Chair of Architecture Theory, history and heritage (+374)94479594, (+374)55641728, nmxitaryan@yandex.ru

Ներկայացվել է՝ 19.12.2022թ.

Գրախոսվել է՝ 11.01.2023թ.

Ընդունվել է տպագրության՝ 20.04.2023թ.